

Podrijetlo pojma o Bogu

Osvrt na djelo

»Der Ursprung der Gottesidee, von Wilhelm Schmidt«.

Prvi svezak: Historijsko-kritički dio.

PITANJE, koje je podrijetlo pojma o Bogu, jamačno zaslužuje najveću pažnju. Istina je, da je glavno pitanje, koju vrijednost ima pojam o Bogu, da li je naime realan ili samo tvorevina mašte ili ispraznoga ili krivoga umovanja. Zato će uvijek među znanostima, koje raspravljaju o Bogu, prvo mjesto zauzimati filozofija o Bogu ili teodiceja, koja dokazuje Božju egzistenciju i narav i Božja svojstva i odnos između Boga i svijeta. Ovo vrijedi posve općenito za svaku ideju. Nije glavno pitanje, odakle ta ideja potječe, da li je prirodna ili stečena, i na koji način. Prvo je pitanje, što ideja vrijedi u pogledu istine. Ali upravo vrijednost ideje u pogledu istine povezana je s pitanjem, koje je njezino podrijetlo. Ako je naime podrijetlo ideje samo mašta ili čuvstvo ili slobodno stvaranje ili neosnovano zaključivanje, može biti istinita, ali njezina je istinitost vrlo sumnjiva. Slično kaošto iz krivih premisa može slijediti istinit zaključak, ali samo slučajno, a ne nužno. Stoga je i istinitost zaključka iz krivih premisa uvijek veoma sumnjiva. Od velike je dakle važnosti za obranu istinitosti neke ideje, da se ukloni od nje svako podrijetlo, koje bi pobuđivalo sumnju o njezinoj istinitosti. Ovaj si je zadatak odabrao Vilim Schmidt s obzirom na pojam o Bogu.

*Vilim Schmidt jest jedan od najistaknutijih učenjaka svjetskoga glasa. Što o njemu sudi znanstveni svijet, pokazala su sveučilišta u Bonnu, Louvainu i Milanu, kad su mu podijelila počasni doktorat. Najglasovitije akademije i učena društva, kaošto Akademija u Beču, Francuska Akademija, razna učena društva francuska, engleska, švedska, talijanska, nizozemska, američka i druga učinila su ga svojim članom. Koliko sv. Otac Papa drži do njegove znanosti, pokazao je, kad ga je imenovao ravnateljem novoosnovanog papinskog misijskog i etnološkog muzeja u Rimu. A sveučilište u Beču imenovalo ga je profesorom etnologije i lingvistike. Svjetski glas uživa časopis za etnologiju *Anthropos*, koji je on utemeljio. Ovaj je učenjak, poznat i priznat po čitavom znanstvenom svijetu, svećenik misijske družbe, koja se zove *Družba Božje Riječi* ili prema svojoj kući matici, koja se nalazi u holandskom gradiću Steyl, *Štajlska misijska družba*. On je, kako se kaže jednom riječju, *Štajlovac*. Neka*

budu dovoljne ove kratke riječi, da čitatelji *Života* barem donekle upoznaju učenjaka, čija istraživanja o podrijetlu pojma o Bogu ovdje navodimo.

Podrijetlu pojma o Bogu prikazao je otac Schmidt golemo djelo: »Der Ursprung der Gottesidee« u nakladi velezaslužne katoličke knjižare Aschendorff u Münsteru i Westfalen. Do sada je izišlo pet velikih svezaka. Prvi je svezak izišao u prvom izdanju 1912., a u drugom izdanju 1926.; obuhvaća 922 stranica. Drugi svezak (1929.) ima 1100 stranica. Treći svezak (1931) ima 1200 stranica. Četvrti svezak (1933.) obuhvaća 853 stranice. Peti svezak (1934.) ima 959 stranica. Da ovako veliko i lijepo izdanje ne može biti tako jeftino, kao što bismo željeli, lako je razumjeti. Ovih pet prvih svezaka stoji, ako su ne- uvezani, 123,5, ako li su uvezani, 135,5 njemačke marke.

Svoja istraživanja o podrijetlu pojma o Bogu razdijelio je o. Schmidt na tri dijela: historijsko-kritički dio, drugi je rasprava o religijama najstarijih naroda, treći izvodi zaključak. Prvi dio obuhvaća samo prvi svezak, dok drugi obuhvaća slijedeća četiri sveska. Drugi raspravlja o religijama najstarijih američkih naroda, treći o najstarijim azijskim i australskim narodima, četvrti o Africi, a peti donosi dodatke raspravama o najstarijim narodima američkim, azijskim i australskim. U šestom će svesku biti odgovor na pitanje, koje je dakle podrijetlo religije najstarijih naroda, a napose koje je podrijetlo pojma o Bogu.

Djelo je dakle kao jedan veliki silogizam: prvi je dio major silogizma, drugi je minor, a treći je dio konkluzija. Prvi dio postavlja općenite principe, prema kojima treba prosuđivati podrijetlo raznih religija. Drugi dio promatra pojedine slučajeve, t. j. religije pojedinih, ali svih, najstarijih naroda. Treći dio izvodi zaključak, koje je dakle podrijetlo najstarije religije, a s njome i pojma o Bogu.

Prema tome je čitavo djelo golemo induktivna rasprava, slično drugim velikim djelima s područja pozitivnih znanosti, kao što su prirodoslovne i jezikoslovne znanosti. To je i razlog, zašto je djelo našlo toliko priznanje i kod onih učenjaka, koji zaziru od metafizike. Isti je razlog, zašto se nije ispunila želja našega učenjaka, da bi dobio mnogo recenzija u strogom smislu riječi, nego obično samo referate. Malo ima na svijetu učenjaka, koji bi mogli ispravljati istraživanja o. Schmidta. Zato nalaze i razni dijelovi Schmidtova djela razno zanimanje, prema različitim značajevima. One, koji su više filozofski orijentirani, zanimat će najviše prvi i treći dio, a drugi će najvećim zanimanjem pratiti pozitivna istraživanja drugoga dijela.

Naša je želja, da barem donekle upoznamo istraživanja o. Schmidta, njihove principe i rezultate. Najprije historijsko-kritična istraživanja, sadržana u prvom svesku.

Prije nego započima izlaganje i prosuđivanje raznih metoda i raznih mnijenja o podrijetlu religije, odgovara O. Schmidt na tri pitanja, koja se po sebi nameću čitatelju na početku ovoga golemoga djela: »Zašto poklanja toliku brigu istraživanju religija najstarijih naroda? Kako si zamišlja onu znanost, koja je predmet njegova djela? Kako on definira religiju?

Na prvo pitanje odgovara: »Samo svestranim poredivanjem svih rezultata pojedinih istraživanja moći će se odrediti najstariji oblik religije, do koje možemo doći kulturne-historijskim putem pomoću etnologije i lingvistike. Onda je došao čas, kad se može kušati pomoću psihologije ustanoviti uzroke i okolnosti, koje su proizvele ovakvu religiju i utjecale na njezin daljni razvitak.«¹ Time zabacuje, a to izričito i priznaje, razne nedokazane evolucionističke teorije: »Očito je to dalek put, koji nije tako lagan, kaošto je onaj, kojim hodaju mnoge naše teorije o podrijetlu i razvitku religija, kod kojih je upravo evolucija čarobni ključ, što otvara vrata svih problema. Ove teorije počimaju odmah tumačiti na temelju neke svagdanje jeftine psihologije, prije nego je učinjen i najmanji pokus, da se pozitivno ustanovi, kako su doista slijedile pojedine forme religija jedna iza druge.«²

Ovoga principa dakako ne smijemo krivo shvatiti. O. Schmidt ne govori ovdje o egzistenciji Božjoj niti o istinitosti naravne religije. Ona istraživanja nijesu zato nužna, da možemo sa sigurnošću spoznati egzistenciju Božju i temeljne istine, koje su sadržane u naravnoj religiji. Ove je istine i o. Schmidt spoznao već davno prije, negoli je započeo ona istraživanja. Svrha je ovih istraživanja posve druga. To jasno očituje

Odgovor na ono drugo od tri pitanja, koja smo gore spomenuli: Kako si zamišlja onu znanost, koja je predmet ovoga djela? Ova se znanost zove »poredbena povijest religija — die vergleichende Religionsgeschichte«. Koja je njezina zadaća, a koja nije, vrlo energično ističe u uvodu: »Da postigne svoj ideal, mora biti prožeta puno jače nego li dosada zakonom, da nikako ne pripada njoj suditi o istinitosti ili neistinitosti, većoj ili manjoj vrijednosti bilo koje religijske forme. To ide u filozofiju religije, a ova je posve različita od etnoloških znanosti i od njih bitno odijeljena. Poredbena povijest religija, kako su je nazvali za razliku od filozofije religije, etnološka je znanost. Ona ima samo zadaću istraživati i prikazivati prema čitavom opsegu, koje se religiozne činjenice nalaze u životu raznih naroda, kako su postale, kako su se razvijale i raširile...«³ Poredbena povijest religija kao takva ne sudi niti o vrijednosti niti o istinitosti. A to ne zato, jer zabranjuje takve sudove — ona ih uopće ne zabranjuje — nego samo zato, jer misli, da je ovo zadaća druge znanosti, name filozofije religije, djelomice i apologetike, koje se služe posve drugim metodama i kriterijima. Ali ona se ne stavlja ni u opreku prema ovim znanostima.

Na pitanje, kako definira religiju, o. Schmidt odgovara: »Ne upuštajući se u dublje raspre, u koje ću se upustiti možda drugiput, religiju ovdje definiram naprosto kao priznava-

¹ *Ursprung der Gottesidee*. I. Band, str. VIII. — Sve daljnje navadanje stranica jest prema tome djelu.

² Nav. dj. str. VIII.

³ Str. 2-3.

nje jednoga bića ili više njih, koja se zamišljaju kao osobna bića i kao uzvišena nad zemaljskim i vremenitim prilikama, zajedno s osjećajem ovisnosti o njemu ili o njima. Namjesto »duhovna bića«, kao što se obično kaže, postavljam u definiciju »osobna bića«, jer se tako obuhvaćaju i oni oblici i ona vremena, u kojima još nije bio razvijen formalni pojam duha.«⁴ Tome o. Schmidt dodaje, da se ono intelektualno i afektno priznavanje treba da očituje i u vanjskim djelima, zato da možemo govoriti o religiji.

Pošto je tako postavio principe, prema kojima će se ravnati u svojim istraživanjima, prelazi na izlaganje i prosuđivanje raznih metoda, koje su se pojavile tijekom vremena, otkako su se počeli baviti poviješću religija. Kod toga drži se u glavnom kronološkoga reda.

Najstarija metoda jezikoslovnoga poređivanja raznih religija sastojala se u tom: »Pomoću formalne jezikoslovne znanosti raščinjavala je i poređivala pojedina imena, osobito bogova i polubogova, a u suvislim tekstovima, koji su postali u ono vrijeme pristupačni, nastojala je ustanoviti stare religiozne nazore, zakone i običaje, kako su postali i kako su se razvijali i raširili.«⁵ »Kod istraživanja religija svih ovih naroda činilo se, da su poglavito neke forme obožavanja prirode i njezinih pojava. Možemo razumjeti, kako se kod toga razvijala neka teorija evolucije... Mislili su onda, da je obožavanje prirode upravo početak u evoluciji religije. Osim onih istraživalaca religija, koji su izišli iz redova jezikoslovaca, tada nije bilo drugih uglednih istraživača; zato se po sebi razumije, kako su ovi nazori vladali do preko prve polovice 19. vijeka gotovo na čitavom području poredbene religijske znanosti.«⁶

»Ali poslije sredine 19. vijeka započela je s posve druge strane mlada suparnica staroj struji otimati vlast, koju je dotada imala ova sama... Došlo je tako daleko, da smo primorani priznati, da princip evolucije ima gotovo apsolutnu vlast u suvremenoj religijskoj znanosti... Golema otkrića novih zemalja i naroda na početku i oko sredine 19. vijeka, najprije u Oceaniji, onda u Africi i u dijelovima Amerike i Azije, učinila su, da je evropska znanost započela priklanjati pažnju nekulturnim, t. zv. prirodnim narodima mnogo više negoli prije. Upravo ova okolnost dala je osobitu jakost evolucionizmu... Došla je g. 1859., kad je slavni engleski geolog Lyell priznao prehistorijska otkrića francuskoga istraživača Boucher de Perthes. Iste je godine izdao Charles Darwin svoje glasovito djelo »On the Origin of Species by means of Natural Selection — O podrijetlu vrsta naravnom selekcijom«. Ova su dva događaja imala najdublji utjecaj na čitavu etnologiju, a prema tome i na poredbe-

⁴ Str. 5.⁵ Str. 8.⁶ Str. 9.

nu povijest religija. Misao, da se sve razvija, pobijedila je gotovo posvema.«⁷

»Treba priznati već sada kao dokazanu činjenicu, da moramo svakako promatrati prilike vanjske materijalne kulture prirodnih naroda kao zastale prethodne stepene, na kojima su se dalje razvijali kulturni narodi. Ne smijemo kulture prirodnih naroda smatrati degeneracijom (t.j. gubitkom predašnje više kulture)... Lako možemo razumjeti, kako je ovaj nazor o položaju prirodnih naroda u razvitku ljudskoga roda dobio novu snagu u Darwinovoj teoriji... prema kojoj se čovjek razvio iz potpunoma nekulturnog životinjskoga stanja... Tako je stekao evolucionizam neograničenu vlast i u shvaćanju povijesti ljudskoga roda... Činilo se, da možemo doći gotovo do početka ljudskoga razvitka, promatrajući razne stepene, na kojima se nalaze prirodni narodi.«⁸

»Samo tako možemo razumjeti novi pravac, kojim je od sada pošla i poredbena povijest religija. Kao dio općenite etnologije stajala je potpunoma u dohvatui onih utjecaja, koji su djelovali na ovu. U svemu, što se tiče pitanja o početku i prvim stepenima razvitka, dobilo je prvu riječ istraživanje prirodnih naroda. Tako se počela i poredbena religijska znanost na posebni način baviti istraživanjem religija prirodnih naroda.«⁹

Tako nam o. Schmidt u prvom poglavlju tumači, kako je do toga došlo, da je princip evolucionizma zavladao i poredbenom poviješću religija. Tako razumijemo i to, zašto se ova znanost poglavito bavi religijom prirodnih naroda. Jasno nam biva i to, zašto je o. Schmidt vodio glavnu brigu o istraživanju religije prirodnih ili primitivnih naroda. On je uvjeren, da se pitanje, koje je podrijetlo religije, ne može valjano riješiti, ako se ne promatra najstarija forma religije i njezin najstariji razvitak. A najstarija forma religije i najstariji njezin razvitak nalazi se prema njegovu uvjerenju kod prirodnih ili primitivnih naroda, jer je njihova kultura najstarija.

O. Schmidt rješava dakle pitanje, kako uopće čovjek dolazi do religije, napose do pojma o Bogu. Njegovo je pitanje posve pozitivno, historijsko. On ne pita, što bi moglo biti, nego što je uistinu bilo: Što su primitivni narodi uistinu vjerovali, i kako su uistinu došli do svoje vjere, i kako se njihova vjera uistinu razvijala, koje su uistinu bile postepene faze ovoga razvitka, i koji su uistinu bili uzroci ovoga postepenoga razvitka i njegovih raznih faza? Da li se ovo historijsko pitanje može riješiti pomoću same povijesti, ili da li je nužna koja druga

⁷ Str. 10 - 11.

⁸ Str. 16.

⁹ Str. 17.

znanost, osobito psihologija, o tom izričito ne raspravlja, barem ne na početku. Ipak na raznim mjestima ovoга prvoga historijsko-kritičkog sveska priznaje, da je psihologija nužna, da se mogu protumačiti činjenice, koje je povijest ustanovila: povijest ima prvu riječ, ali ne posljednju.

U ovom duhu o. Schmidt prikazuje u deset slijedećih poglavlja¹⁰ razne teorije, kojima su nastojali ili kojima nastoje odrediti podrijetlo religija prirodnih naroda. Svaku teoriju izlaže, ističe njezine poglavite pristaše i protivnike, a svagdje izriče svoj suvereni sud, koji se očito osniva na neisporedivoj erudiciji i oštirini uma. Mi ćemo nastojati, da u ovom kratkom prikazu upoznamo pod vodstvom o. Schmidta barem glavne teorije i njihove poglavite predstavnike, koliko je to moguće na ovom ograničenom prostoru. Držat ćemo se pri tom istoga reda, kojega se drži o. Schmidt.

Tylorov animizam.

Od svih teorija najveći je utjecaj postigla ova tako, te ju je njezin najveći protivnik Andrew Lang nazvao klasičnom teorijom na području poredbene povijesti religija. E. T. Tylor razvio je svoju teoriju u djelu »Primitive Culture«.¹¹ Čitav sistem obuhvaća devet glavnih točaka: 1. Promatranje nekih bioloških činjenica, kao bdijenja i sna, bolesti i smrti, zanosa i drugih, dovelo je primitivnoga čovjeka do toga, da stvori pojam duše. 2. Misleći da su sve stvari slične čovjeku, primitivni čovjek pripisivao je svim stvarima dušu. 3. Štovanje duša pokojnih, koje nijesu više imale tijela, potaklo je na stvaranje pojma čistoga duha i na mišljenje, da oni mogu po volji unići u pojedino tuđe tijelo. 4. Ovaj pojam čistoga duha primijenili su i na sva druga bića, pače i čitave vrste bića zamišljali su kao »bogove«. 5. Tako se razvio politeizam. 6. Promatranje štetnih i korisnih prirodnih sila potaklo je na zamišljanje opreke između dobra i zla ili dualizma. 7. Politeizam postizava svoj vrhunac, kad počimaju zamišljati među mnogim bogovima jednoga kao vladara nad svim drugima; a ova se predstava vrhovnoga božanstva sve to jače ističe u povijesti religije. 8. Monoteizam postaje na razne načine: ili jednoga od onih mnogih bogova proglašavaju glavnim bogom ili zamišljaju čitavo mnoštvo duša i bogova kao jedno veliko kraljevstvo, u kojem vlada jedan kralj, ili zamišljaju vasionu kao neko biće, koje ima jednu dušu, a ova duša da je vrhovni bog. 9. Sve ove nauke tako su jednostavne, te nijesu pretpostavljale veće sile duha i mašte, negoli je imao čovjek u ono primitivno doba; zato monoteizam, koji nalazimo kod primitivnih naroda, ne pretpostavlja nužno utjecaj naroda, s višom civilizaci-

¹⁰ Čitav svezak ima 11 poglavlja, ali veoma nejednake dužine tako, da na pr. 5. pogl. ima 276 str., dok 7. pogl. ima tek 12 stranica.

¹¹ London 1872.

jom, nego je dosljednji razvitak animističkog shvaćanja i dosljedno savršenstvo politeizma.

O. Schmidt završuje svoj prikaz animizma riječima najvećega priznanja. On kaže, da je animizam silan sistem, koji svjedoči, da Tylor posjeduje divnu moć sinteze. Ipak naviješta, da će u narednim poglavljima pokazati, koliko ima nedostataka, koje može opaziti samo izvježbano oko.

Animizam isključuje svaku religiju s apsolutnim istinama. Prema njemu ima svaki religiozni nazor samo relativnu vrijednost. Zato se protivi Božjoj objavi i vjeri, koja se osniva na njoj. Ove si je opreke bio svijestan i sam Tylor, koji je otvoreno otklanjao svaku objavljenu vjeru. Zato bogoslovci nijesu smjeli biti ravnodušni prema animizmu. Ali ispitujući stav, koji su zauzimali bogoslovci prema novoj teoriji, o. Schmidt priznaje, da je potpunoma razočaran.

Preanimistički monoteizam.

Najveći protivnik animističke teorije ustao je iz redova njezinih gorljivih pristaša. Bio je to Andrew Lang, koji je postavio teoriju preanimističkog monoteizma u djelu »The Making of Religion«. ¹² Za ovo djelo kaže o. Schmidt, da je preokret na polju religijske znanosti. Zato žali, što bogoslovci tako dugo nijesu poznavali ovoga najboljega saveznika. Pa i etnološki krugovi, osobito izvan Engleske, dugo su vremena šutjeli o Langovoj teoriji. Ali o. Schmidt poklanja Langovoj teoriji i njezinoj kritici dva duga poglavlja, koja zapremaju gotovo polovicu čitave knjige. ¹³

U prvom poglavlju, ¹⁴ daje nam pregled Langova djela. Najprije upoznajemo njegov život, njegov znanstveni rad, i kako je ovaj bio primljen. Čitamo i Langove riječi: »Poput drugih mučenika znanosti moram očekivati, da ne ću biti dobro primljen, da ću biti neugodan, da će me smatrati čovjekom samo jedne, i to krive ideje. Ali kad bi me ovo vrijedalo, pokazao bih, da mi manjka mnogo humora i da ne poznajem dovoljno ljudske naravi.« ¹⁵ Ispravne su bile njegove slutnje. Pa ipak se nije njima dao odvratiti. Zato zaslužuje to veću našu zahvalnost i priznanje.

O. Schmidt svodi na tri točke sve, što je Lang učinio ili izveo: »1. On je sakupio mnoštvo novih, neslučenih činjenica, djelomice sam iz starijih izvora, djelomice ih je pokupio i sastavio iz novih istraživanja drugih te ih osigurao protiv prigovora. 2. Dokazao je, da se one činjenice ne mogu složiti s raznim dosadanjim teorijama, osobito s teorijom animizma, koja je tada vladala. 3. Na njezino je mjesto postavio novu teoriju.« ¹⁶ Ove će tri točke biti po redu predmet rasprave.

¹² London 1898.

¹³ Str. 134 - 487.

¹⁴ Četvrto poglavlje u knjizi, str. 134 - 210.

¹⁵ Str. 141.

¹⁶ Str. 142.

Najopširnije prikazuje prvu točku,¹⁷ jer činjenice ostaju, pa makar njihovo tumačenje i teorija, koja se na njima osniva bili i neispravni. Ove se činjenice odnose na primitivne narode u Australiji, na Andamance, Bušmane, Hotentote, Bantu-crnce, crnce zapadnog Sudana, na Indijance sjeverne i južne Amerike. Nesumnjiva je činjenica, da u jugoistočnoj Australiji, gdje su najprimitivniji narodi, ne postoji mišljenje, da svako tjelesno biće ima dušu. Činjenica je, da tamo nigdje nijesu životinje predmet religijskog štovanja. Niti su duše pokojnika predmet kulta. Činjenica je, da upravo kod ovih najprimitivnijih naroda u jugoistočnoj Australiji postoji izrazit monoteizam: ovi narodi vjeruju u neko Najviše Biće, koje upravlja moralnim redom, bdije nad njim, nagrađuje one, koji se drže moralnoga reda, i kažnjava one, koji ga krše; a nagrađuje i kažnjava ne samo u ovom, nego i u drugom životu, koji slijedi iza smrti. Isto, što je našao Lang kod primitivnih naroda jugoistočne Australije, ustanovio je i kod primitivnih naroda drugih zemalja: Njihova je vjera monoteizam, premda ne uvijek jednako jasan i izrazit.

Ove činjenice Lang upotrebljava za to, da dokaže neispravnost teorije animizma. Ova naučava, da se nije mogao razviti monoteizam prije, nego su stvorili pojam čistoga duha. A činjenica je, da se oni primitivni narodi nijesu upuštali u pitanje, da li je vrhovno Biće duh ili ne, pa su ipak bili monoteiste. Animizam naučava, da se monoteizam razvio iz štovanja pređa. Ali činjenica je, da su neki primitivni narodi bili monoteiste, premda nijesu poznavali štovanja pređa. Animizam naučavao je, da religija na početku nije imala nikakva veza s moralnim redom. A činjenica je, da je kod svih primitivnih naroda religija s moralnim redom najuže povezana.¹⁸

Zato je Lang postavio novu teoriju na mjesto animizma.¹⁹ Da čujemo, u čemu se ova sastoji. Na pitanje, kako su oni primitivni narodi došli do svojih visokih vjerskih ili religijskih pojmova, Lang odgovara, da »naše informacije još nijesu dovoljne, da bismo mogli postaviti znanstvenu teoriju, niti će valjda ikada biti dovoljne... Da su postali iz svrhunaravne objave, treba svakako otkloniti.«²⁰ O. Schmidt čudi se ovoj tvrdnji, koju Lang iznosi bez ikakva dokaza.

Veoma je važna činjenica, koju je Lang ustanovio: kod svakoga naroda, koji sada poznajemo iz etnoloških činjenica, postoji uz viši religiozni momenat i niži mitološki. Ali još je važnija ova druga činjenica: »Upravo na najprimitivnijim stepenima nalazimo religiozni elemenat u većoj čistoći i nekoj nepokvarenosti. Oba elementa još se

¹⁷ Str. 142 - 178.

¹⁹ Str. 182 - 210.

¹⁸ Str. 179 - 181.

²⁰ Str. 183.

moгу јасно разликовати. Poslije se počinje mitološki elemenat jače razvijati, ulazi u religiozni elemenat sve to jače, pokrije ga tako, te ga gotovo uguši.«^{20*}

Kao podrijetlo ovoga nižega mitološkoga elementa Lang označuje animizam. Premda priznaje neku animističku periodu u razvitku ljudskoga roda, ipak »on ne tvrdi, da je ona perioda bila prva u razvitku ljudskoga roda; on ne kaže, da su svi narodi s ovom periodom započeli, nego da su svi njome prošli; on poriče, da bi u ovoj periodi bio djelovao samo iracionalni elemenat.«²¹

Iz animizma tumači i podrijetlo nižih forma religija.²² Kod čitavog ovoga gibanja Lang se obazire i na etički faktor, koji moderni etnolozi obično posve odnemaruju.

U animističkom tumačenju podrijetla mitoloških elemenata i nižih religija o. Schmidt slaže se s Langom. Ali odlučno zabacuje na temelju opširnih dokaza Langovo mišljenje, da treba i postanak žrtve i molitve tumačiti na neki animistički način.²³

Ipak Lang animizmu pripisuje i dobar utjecaj na razvitak religije, jer je odredio i razjasnio pojmove, osobito pojam čistoga duha i pojam besmrtnosti i besmrtno duše.²⁴

To je u glavnim potezima teorija, koju je Lang postavio na mjesto animizma. Jasno je, da se ova teorija može s pravom nazivati »preanimizmom«, jer tumači ono stanje u razvitku ljudskoga duha, koje je prije animizma, te se animizmom služi samo za tumačenje kasnijih stanja.

Lang je svojom teorijom iznenadio čitav znanstveni svijet, u kojem je tada vladao animizam. Zato je velevažno pitanje, kako su novu teoriju primili u etnološkim krugovima, osobito oni, koji su se bavili poviješću religija.

Kritici Langove teorije o. Schmidt posvećuje čitavo dugo peto poglavlje, koje obuhvaća 276 stranica.²⁵ On iznosi i tuđe i vlastite misli i sudove o Langovoj teoriji. Najprije dolaze na red oni učenjaci, koji su sumnjali o samim činjenicama, na kojima se osniva teorija, ili koji su činjenice tako tumačili, te je time teorija izgubila svoj temelj. Da bude ova kritika što temeljitija, o. Schmidt navodi i neke učenjake, koji su o tim činjenicama pisali već prije Langa. Ovdje će upotrijebiti i svoje golemo znanje i poznavanje činjenica iz čitavog područja i dati njihovo pravo tumačenje. Pače umetnut će jednu dugu raspravu o južnoistočnim australskim Najvišim Bićima, u kojoj će pozitivno graditi, a ne samo tuđe mišljenje pobijati ili kritizirati.

^{20*} Str. 191 - 192.

²² Str. 195.

²⁴ Str. 205.

²¹ Str. 193.

²³ Str. 197 - 204.

²⁵ Str. 211 - 487.

Kritika Langove teorije.

A. W. Howitt bio je onaj, na koga se Lang najviše pozivao za egzistenciju novih činjenica iz jugoistočne Australije. Lang je zaključio iz onih činjenica, da primitivni narodi u onim krajevima priznaju jedno vrhovno Biće, koje štiju kao oca čitavoga svijeta, i da je ova njihova vjera prvotna, a ne istom kasnijega podrijetla. Howitt je to tumačenje Langu vrlo zamjerio te kušao protivno dokazati. Ali o. Schmidt iza svestranog istraživanja zaključuje,²⁶ da Howitt nije uspio dokazujući, da je vjera u Boga, Oca sviju, kod jugoistočnih Australaca rezultat kasnijeg razvitka.

E. T. Tylor, otac animističke teorije, nije nikada ništa odgovorio na Langove prigovore. Ali već prije bio je monoteizam primitivnih naroda pripisao utjecaju misionara. Da je ovo mišljenje bilo krivo, dokazao je već Lang sam, a kasnije osobito o. Schmidt.

E. Sidney Hartland najčešće se i najtemeljitiije izjavio protiv Langove teorije. Tako već u svojoj studiji »The High Gods of Australia« od g. 1898., 1899. Zato je Langove odgovore svom silom potkrijepio o. Schmidt i dodao rezultate svoga vlastitoga istraživanja.²⁷ Hartlandove prigovore dijeli na razne grupe: općenito shvaćanje, Najviša Bića i njihova svojstva, štovanje Najviših Bića, etika urođenika, razne teorije. Svoj sud o Hartlandovoj kritici Langova djela o. Schmidt zaključuje ovim riječima: »Ako je Lang doista bio malo jednostran, bio je i Hartland u svojoj kritici... gdje gdje jednostran, osobito u nekim dogmatskim t. j. nedokazanim tvrdnjama. Ali time je više puta pomogao naći opet pravu sredinu te je tako stekao prave zasluge. Same jezgre Langovih zasada dakako nije mogao uskoledati.«²⁸

O. Schmidt prikazao je i čudnovato mnijenje, koje je zastupao o podrijetlu australske vjere R. R. Marett misleći, da su stvorili svoje »Visoke Bogove« prema nekoj materijalnoj stvari.

Od većega je značenja kritika, kojoj je A. van Gennep podvrgao Langovu teoriju. On misli, da Najviša Bića jugoistočnih Australaca nijesu ništa drugo nego obožavanje prirodnih pojava, osobito groma. I ovo mišljenje o. Schmidt zabacuje na temelju činjenice, da se religiozni animizam kod onih naroda nigdje ne nalazi.

Napokon o. Schmidt hoće da izreče svoju vlastitu kritiku Langova djela. Ova je kritika posebne vrste. Ona je u jednu ruku uzor, kako treba podvrgavati kritici Langovu nauku, osobito o Najvišim Bićima. A u drugu je ruku temeljita studija, koja uvelike unapređuje poznavanje Najviših Bića australskih naroda. U ovoj opširnoj raspravi ispituje vjeru primitivnih australskih naroda: Kako se zovu Najviša Bića kod pojedinih plemena? Što o njima vjeruju? Koje značenje imaju razne mitološke priče? Kako su među sobom povezane?

²⁶ Str. 246 - 247.

²⁷ Str. 273 - 311.

²⁸ Str. 310 - 311.

Na svršetku svoje rasprave o. Schmidt daje pregled onoga, što je dokazao: »Vjera u Najviše Biće u potpunosti svojoj jasnoći i snazi potječe iz najstarijeg stepena... Na slijedećim stepenima potamnio je sve to više lik Najvišega Bića, dok je naravna mitologija, čarobnjaštvo i animizam sve to više napredovao u svom utjecaju. To je očiti dokaz, da se ona vjera nije mogla razviti iz ova tri faktora, nego da vjera u Najviše Biće ima posve drugo podrijetlo. Da se vjera u Najviše Biće razvila iz ona tri faktora, ne može se nikako dokazati na znanstven način. Baš obratno. Može se evidentno dokazati, kako se pod njihovim utjecajem lik Najvišega Bića sve to više skrivao i slabio, dok nije napokon posve potamnio.«²⁹

Sada završava o. Schmidt svoje dugo poglavlje o Langovoj teoriji te bilježi rezultat kritike i antikritike.

Ustanoviti treba, što od Langove teorije ostaje, a što treba izlučiti. »Ustanovljena je jedna glavna stvar, naime nutarnja sigurnost i samoniklost (autohtonost) vijesti o Najvišim Bićima u svim bitnim točkama, te se o tom ne može sumnjati.«³⁰ Iz toga slijedi: »Ako su činjenice o štovanju jednoga Najvišega Bića, koje se ovdje navode, autentične i autohtone, ne može se više sumnjati, da imaju najdalekosežnije značenje za svaku teoriju, koja ide za tim, da protumači postanak i razvitak religije. Iz toga slijedi, da ima etnologija i religijska znanost ozbiljnu dužnost, da ovim stvarima prikloni više pažnje, negoli je do sada priklanjala.«³¹ Bez većega je značenja ono, što se protivnicima Langovim priznaje kao ispravno. Zato kaže o. Schmidt: »Općeniti je rezultat kritike i antikritike izvanredno povoljan za Langa.«³² Napokon upozorava na dva nedostatka čitave kritike: »Dvije važne točke, tako moramo istaknuti, potpunoma je dosadašnja kritika zanemarila. Jedna je točka Langov pokušaj, kako bi protumačio postanak ideje Najvišega Bića i pokazao, kako lako mogu oni primitivni narodi stvoriti ovu ideju i kako jednostavno i kako je čitavom biću primitivnih naroda prikladna... Druga je točka, koju su kritici istotako gotovo posve odnemarili, činjenica, da je štovanje jednoga Najvišega Bića općenito rašireno po čitavom svijetu... Ova okolnost, da se iste činjenice, iz kojih se izvodi dokaz, nalaze po cijelom svijetu, vanredno povisuje moć čitavog dokaza, jer a priori isključuje sve čisto vanjske načine tumačenja, osobito da bi primitivni narodi bili dobili od drugih. Ova okolnost dokazuje, da ona vjera potječe iz najstarijih vremena ljudskoga roda, bilo iz jednoga zajedničkoga mjesta, odakle potječe čitav ljudski rod, bilo iz općenite naravi, koja je svim ljudima zajednička.«³³

Nastavlja se.

Fr. Šanc D. I.

²⁹ Str. 478.

³⁰ Str. 483.

³¹ Str. 484.

³² Str. 486.

³³ Str. 486.